

давати підтримку, яка б вона не була, гнобителів, режимові, який веде на смерть увесь наш народ.

Не купуйте хліба, вкраденого на Україні! Припиніте торгівлю з совітами!» [3,с.211].

Ці та інші документи, видані у книзі О.Я.Шульгина і ряді інших публікацій діячів української політичної еміграції є важливим джерелом для подальших досліджень Голодомору 1932-1933рр. в Україні.

Джерела та література:

1. Історія українського селянства. Т.2. – К.,2006.
2. Українська політична еміграція 1919-1945: Документи і матеріали. – К., 2008.
3. Шульгин Олександр. Без території. Ідеологія та чин Уряду УНР на чужині. Автентичне відтворення видання 1934р. Упорядники: Г.В.Стрельський, І.Д. Шевченко. – К.,1998.

Вікторія Фесенко

Становище польської національної меншини в роки українського Голодомору 1932 – 1933 рр.

У статті розглядається вплив українського Голодомору на польську національну меншину.

Ключові слова: *Голодомор, польська національна меншина, етнічні меншини.*

In the article influence of Ukrainian Holodomor is examined on the Polish national minority.

Key words: *Holodomor, Polish national minority, ethnic minorities.*

Тема Голодомору 1932 – 1933 рр. на сьогоднішній день є актуальною та важливою для українського суспільства. Це – одна з найтрагічніших сторінок нашої історії, яку десятиліттями замовчували. Архівні джерела (опубліковані і ті, що зберігаються в архівах України, Росії і деяких європейських країн) мають незаперечні докази штучного походження голоду в Україні.

Голодомор 1932 – 1933 рр. безперечно є найтяжчим злочином сталінського режиму не тільки перед українським народом, а й перед представниками національних меншин, що проживали на території України. Репресії і Голодомор в Україні сягнули свого апогею.

Голодомор було вчинено злочинною групою партійного радянського керівництва в СРСР з чітко побудованою ієрархічною вертикаллю та координації злочинної діяльності. Вона являла собою стійке об'єднання осіб, які належали до вищого ешелону радянської імперії і які свідомо й цілеспрямовано залучали широке коло інших осіб для участі в злочинній діяльності.

Особливістю побудови злочинного угруповання, що здійснювало Голодомор, є його промовиста багатоетнічність. Головні ролі в ідеологічному забезпеченні, плануванні, організації і здійсненні злочину належали неукраїнській інтернаціональній команді, яка складалася зі Сталіна, Кагановича, Молотова, Мікояна, Постишева, Косіора, Балицького, Хатаєвича, Вегера, Реденса та ін. [1, с. 38].

Очоловане В. Балицьким каральне відомство ДПУ УСРР складалося переважно з неукраїнців, а в його керівному складі етнічних українців не було зовсім. Проте активними учасниками злочину були й етнічні українці, зокрема ті, що належали до керівного прошарку республіканського рівня, але вони не відігравали ключової ролі в ухваленні та реалізації рішень – В. Чубар, Г. Петровський, В. Затонський та ін., а також численні виконавці злочину на місцях, які були посібниками у його вчиненні.

Слід особливо підкреслити, що багатоетнічний склад ідеологів, організаторів, виконавців і пособників злочину, як специфічна матеріальна ознака українського Голодомору, не є і не може бути підставою для звинувачень відповідних націй – грузинської, російської, єврейської, польської, чи будь-якої іншої – у причетності до його здійснення [1, с. 40].

У політичному плані відповідальним за Голодомор-геноцид в Україні і винищення селян голодом в інших регіонах СРСР є сталінський комуністичний режим.

Український Голодомор був складником багатоходової превентивної каральної операції, спрямованої проти української нації як такої, оскільки її відродження становило загрозу єдності і самому існуванню радянської імперії. У ході цієї операції з допомогою штучно організованого голоду було завдано нищівного удару по українському селянству з метою фізично знищити питому частину нації, а отже, підірвати її визвольний потенціал.

Досить часто стверджують, що український Голодомор не мав виключно українського національного виміру, а отже, не є злочином геноциду, оскільки від голоду гинули не лише українці, а й представники національних меншин, які на той час жили в Україні.

Із цим твердженням перегукується досить парадоксальна позиція

С. Кульчицького, яку він сформулював так: «Застосований Сталіним терор голодом в Україні і на Кубані був геноцидом українських громадян, а не українців» [6]. Він аргументує свою позицію тим, що: а) Сталін мав підстави побоюватися громадян УСРР; б) нікому – ні онукам громадян України, померлим від голоду, ні світовій громадськості неможливо довести, що знищення українців відбувалося подібно до знищення вірменів в Османській імперії у 1915 р. чи євреїв у країнах Європи, окупованих нацистами. З такими підходами не можна погодитися, оскільки вони є хибними у своїй основі і не відповідають критеріям Конвенції 1948 р.

По-перше, населення Кубані, яка була частиною РРФСР, на три чверті складалося з українців, котрі були громадянами Російської Федерації.

По-друге, відповідно до Конвенції 1948 р. геноцидом вважаються злочинні дії з наміром знищити певну національну, етнічну, расову або релігійну групу, а не громадян. Тобто людей знищують саме через їхню належність до певної національної, етнічної, расової чи релігійної групи, яка, власне, і є об'єктом злочину.

По-третє, Сталін боявся не громадян України, він вбачав грізну небезпеку в українському національному відродженні. Тому й завдав превентивного удару, і цей удар був спрямований проти української нації як такої. Саме через це українці стали жертвами його злочинних акцій, а не тому, що вони були лише громадянами УСРР.

По-четверте, некоректно як протиставляти, так і ототожнювати український Голодомор із геноцидом вірмен та єврейським Холокостом, оскільки кожний конкретний злочин геноциду має лише йому притаманні зовнішні матеріальні особливості. З юридичного погляду, істотною є не тотожність чи подібність цих особливостей, а відповідність кожного з таких злочинів критеріям або типовим юридичним ознакам, визначеним Конвенцією 1948 р. Доводити комусь подібність знищення українців, вірмен і євреїв під час національних трагедій кожного з народів непотрібно, оскільки такої подібності не існує і об'єктивно не може існувати. Натомість необхідно довести, що параметри українського Голодомору відповідають вимогам положень Конвенції 1948 р. [1, с. 23].

Одна зі специфічних рис українського Голодомору - геноциду зумовлена тим, що в перебігу історичного розвитку в деяких регіонах України відбулося вкраплення в тіло української нації національних меншин. Тому під час Голодомору, крім українців, справді гинули і представники національних меншин України. Вони також стали жертвами злочинних дій кремлівського керівництва. Але злочин геноциду було спрямовано не проти них, а проти української нації. Голодомор планувався і здійснювався як один з етапів спецоперації проти української нації як такої, оскільки саме вона, а не національні меншини, виступає суб'єктом державотворчого самовизначення і

лише вона могла реалізувати право на самовизначення шляхом виходу з СРСР і утвердження незалежної держави.

Будучи основною частиною української нації, українські селяни, а не представники національних меншин були живильним ресурсом і рушійною силою українських народних повстань та національно-визвольних рухів і відігравали в них вирішальну роль. Саме тому безпосереднім об'єктом Голодомору стала українська національна група та її питомий складник – українські селяни.

Проте той факт, що від українського Голодомору постраждали представники національних меншин України, аж ніяк не може слугувати підставою для заперечення його антиукраїнської спрямованості. Здійснюючи Холокост проти євреїв, нацисти одночасно знищували циган, поляків, білорусів, українців, представників інших націй, яких вони так само вважали расово неповноцінними і потенційними ворогами рейху. Про це свідчать трагедії Бабиного Яру і інших місць масового знищення євреїв. Але ж ніхто не заперечує, що Холокост є геноцидом єврейського народу.

Представники національних меншин України стали невинними і невинними жертвами українського Голодомору не тому, що були росіянами, євреями, поляками, німцями чи болгарами, а тому, що жили серед української нації, проти якої було спрямовано злочин. Вони немовби опинилися на лінії вогню, коли мали намір вбити конкретну особу, а постраждали й інші. Але ж нікому не спаде на думку заперечувати наявність злочину на тій підставі, що внаслідок його вчинення постраждали також особи, яких злочинець не мав наміру позбавляти життя.

Виокремлення українського виміру Голодомору не означає заперечення або ігнорування факту винищення штучним голодом представників національних меншин України. Про це свідчать розвідки українських дослідників Голодомору – зокрема О. Іванова, І. Іванькова, В. Марочка. Ретельне з'ясування долі національних меншин має стати неодмінним аспектом майбутнього офіційного розслідування всіх обставин Голодомору –

геноциду в Україні.

З точки зору міжнародного права масова загибель від голоду представників національних меншин України є злочином винищення і одночасно обставиною, що обтяжує вину і підвищує рівень відповідальності організаторів українського Голодомору [1, с. 24].

Напередодні масової колективізації в УСРР налічувалося 25 національних районів, з них один польський – Мархлевський (нині це територія Житомирщини). У січні 1932 р. в Україні діяло 170 польських сільських рад. У «змішаних» радах, які за адміністративним територіальним поділом вважалися українськими, мешкало 37,1 % поляків.

Виокремити із загальної кількості померлих в УСРР від голоду представників національних меншин з абсолютною точністю неможливо через відсутність відповідних вичерпних даних. Приблизну статистику можна відтворити за переписом населення 1937 р., особливо тієї його частини, яка фіксувала смертність в областях України. Смертність серед представників національних меншин, які проживали в селах, як правило, перевищувала сумні показники втрат міського населення, особливо на Правобережжі.

В архівних фондах державних органів влади періоду Голодомору серед листів від селян до приймальні Петровського і Калініна, а також з-поміж матеріалів Народного Комісаріату УСРР, ЦК КП(б)У, НКВС поки до сьогодення ще не знайдено повідомлень про факти масового голодування в польських і чеських селах Правобережжя та Полісся. Мешканці цих сіл займалися переважно вирощуванням технічних культур (льону, цукрових буряків, хмелю), вирізнялися доброю матеріальною базою своїх господарств, оснащених сільгосптехнікою, забезпечених робочою та продуктивною худобою. Темпи ж колективізації на Волині, а саме тут переважно зосереджувалися польські та чеські селяни-одноосібники, були найнижчими. Дрібні колгоспи, які там виникали, як правило об'єднували в «кущі», тому вони («кущі») мали інтернаціональний склад членів. Наприклад, в селах Остропілля та Лабунь, де діяли колгоспи, 30 % їхніх членів були поляки,

20 % – євреї [6, с. 151]. У січні 1931 р., коли колективізація в УСРР майже досягла апогею, селяни поліських районів не поспішали вступати до колгоспів. Так, в Мархлевському районі лише 11,5 % господарств заснували артiлі, в Олевському – 11 %, Ємільчинському – 9,3 %, Володарському – 14,5 % [6, с. 152]. Польських селян Волині, які виявили абсолютну пасивність до колективізації, масово розкуркулювали і вивозили за межі України. Їх переміщували з прикордонної смуги до центрально-східних районів. Певна частина поляків залишила Україну, перетнувши кордон, інші виїхали до міст, молодь до вузів.

Таким чином, можна констатувати факт голоду в етнічних національних меншин УСРР, зокрема, польській, у тому числі в містах і селищах, позбавлених централізованого постачання. Голод охопив найбільші хліборобські райони півдня України, сім'ї колгоспників та певною мірою селян-одноосібників. Їх господарства не зернового спрямування, особливо на Поліссі, не зазнали великих втрат від голоду, хоча випадки голодування траплялися і в поліських колгоспах. Селяни постраждали там головним чином від колективізації, політики розкуркулення та масових депортацій селян з прикордонної смуги.

Не зважаючи на те, що трагедія 1932 – 1933 рр. найбільшою мірою відбулася на корінних жителях – українцях, що становили переважну більшість серед сільського населення УСРР, український народ був не єдиним у своєму горі. Безсумнівно, етнічні меншини загалом, що проживали на території УСРР на початку 30-х рр. ХХ ст., і польська національна меншина зокрема, зазнали трагічних наслідків сталінської модернізації.

Джерела та література:

1. Василенко В. Голодомор 1932 – 1933 років в Україні як злочин геноциду: правова оцінка. – К., 2009. – 48 с.
2. Голодомор 1932 – 1933 років в Україні: документи і матеріали / Упоряд. Р. Я. Пиріг; НАН України. Ін-т історії України. – К., 2007. – 1128 с., іл.

3. Голодомор в Україні 1932 – 1933: Польща та Україна у тридцятих – сорокових роках ХХ століття: Невідомі документи з архівів спеціальних служб. – Варшава – Київ, 2008. – 1205 с., іл.
4. Єременко Т. І. Польська національна меншина в Україні в 20-30-ті рр. ХХ століття. Історичні зошити. – К., 1994. – 74 с.
5. Конквест Р. Жнива скорботи: Радянська колективізація і голодомор / Р. Конквест, пер. з англ. мови Н. Волошинович, З. Корабліної, В. Новак. – Луцьк, 2007. – 454 с.
6. Кульчицький С. В. Голодомор 1932 – 1933 рр. як геноцид: труднощі усвідомлення. – К., 2007. – 424 с.
7. Марочко В.І. Національні меншини в роки голодомору / Голод 1932–1933 років в Україні: Причини та наслідки / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 2003. – С. 527-532.
8. Марочко В.І. Голодомор і національні меншини в УСРР // Голодомор 1932-1933 рр.: основні дійові особи і механізми здійснення. Матеріали II Міжнародної конференції. Київ, 28 листопада, 2003. – К.: МАУП, 2004. – С. 128-135.
9. 33-й: голод. Народна Книга-Меморіал / Ред. Л. Коваленко, В. Маняк. – К., 1991. – 584 с.